

RECENZIE / REVIEWS

Furholt, Martin – Cheben, Ivan – Müller, Johannes – Bistáková, Alena – Wunderlich, Maria – Müller-Scheessel, Nils (eds.): Archaeology in the Žitava Valley I. The LBK and Želiezovce settlement site of Vráble. Leiden 2020. 537 strán. ISBN 978-90-8890-899-6.

Lokalita Vráble je medzi odbornou archeologickou, ale aj laickou verejnosťou známa predovšetkým vďaka opevnenému sídlisku zo staršej doby bronzovej na polohe Fidvár (*Tožke 1986*). V rámci geomagnetického prieskumu širšieho okolia tejto lokality boli objavené aj pochodové tábory z doby rímskej a doklady rozsiahleho sídliska z neolitu (*Bátora et al. 2009*). Práve spracovaniu nemecko-slovenského projektu archeologického výskumu neolitického sídliska na polohách Veľké Lehemby a Farské je venovaná recenzovaná publikácia. Tá je usporiadaná „zborníkovým“ spôsobom – rozdelená je do 6 sekcií, skladajúcich sa spravidla z viacerých kapitol, z ktorých každá má vlastných autorov – odborníkov na danú oblasť. Vďaka tomu má publikácia široký interdisciplinárny záber a problematiku rieši v najväčšom možnom rozsahu.

V jedinej kapitole prvej sekcie (1.1.) hlavní autori výskumného projektu – M. Furholt a I. Cheben – opisujú priebeh výskumu sídliska, dôvody situovania sond či zvolenú metodiku skúmania. Vďaka geofyzikálnej prospekcií bola na ploche ca. 50 ha objavená kompletná lokalita pozostávajúca z 313 neolitických dlhých domov priestorovo usporiadaných do troch okrskov (severný, juhovýchodný, juhozápadný), čo z nej robí jedno z najväčších neolitických sídlisk v Európe. Osídlenie lokality bolo datované do záverečných fáz kultúry s lineárnou keramikou (LnK) a do želiezovskej skupiny (ŽS). Okrem otázok ako datovanie či interná chronológia bola kľúčovou otázkou procesu sociálnej integrácie na sídlisku. Tomu bol prispôbený aj návrh plošného odkryvu – v každom z troch okrskov boli plošne odkryté dom, rez domami a celý klaster domov. Okrem toho boli vykonané aj rezy priekopou, ktorá ohraničovala JZ okrskov.

Sekcia 2 je venovaná vedeckým analýzám. Kapitola 2.1. podrobne opisuje geofyzikálny prieskum, ktorý bol základom ďalšieho výskumu. Vďaka t'ahaniu magnetometra za vozidlom bolo možné preskúmať plochu vyše 150 ha, čo, ako priznávajú aj autori, robí z archeologického náleziska Vráble jednu z najväčších geofyzikálnych prospekcií v Európe. Domy boli rozoznané na základe pozdĺžnych jám. Zaujímavá je kapitola 2.2., ktorá opisuje exaktné skúmanie archeologických objektov prostredníctvom georadaru, merania magnetickej susceptibility či iných metód. V kapitole 2.3. je opísaná geomorfológia, pedológia a erózne procesy v okolí sídliska.

Sekcia 3 plní funkciu katalógu archeologických objektov. Kapitola 3.1. zahŕňa sídliskové objekty uvedené v chronologickom poradí odkryvu od najstaršej výskumnej sezóny. Každá sonda je vyznačená na celkovom pláne sídliska a je k nej priradené referencovanie na výreze z geomagnetického plánu. Objekty sú priradené k domom, ktorých základné parametre sú prehľadne znázornené v tabuľkách. Samozrejmosťou tiež sú plány sond, ich profily a uvedenie počtu nálezov.

Kapitola 3.2. je venovaná nálezom 19 ľudských pozostatkov. Prvú časť tvorí ich katalóg so stručným písomným opisom a tabuľkou so základnými informáciami, vrátane ¹⁴C dát a hodnôt stabilných izotopov. Podobne ako v predchádzajúcej kapitole, nechýbajú plány, fotky či profily ozrejmujúce nálezovú situáciu a fixujúcu ju v priestore. Druhá časť kapitoly je venovaná antropologickému a archeologickému vyhodnoteniu kostrových nálezov, pričom dôraz je kladený na paleopatológiu a pohrebný rítus. Pozoruhodný je fakt, že jednotlivci pochovaní „netypickým“ spôsobom mali istú formu postihnutia chrbtice.

V sekcií 4 je riešená problematika datovania. Kapitola 4.1. je venovaná relatívnej chronológii na základe keramických nálezov. Autori využili korešpondenčnú analýzu výzdobných motívov a výzdobných techník. Kým seriácia motívov neukázala výrazný chronologický vývoj (ale naznačila rozdiely medzi okrskami), seriácia techník chronologický vývoj ukázala. Typochronologicky možno najstaršiu keramikou zaradiť do mladej LnK, zatiaľ čo najmladšia prislúcha do prelengyelského obdobia.

Kapitola 4.2. je venovaná absolútnemu datovaniu. Okrem vzoriek odoberatých počas exkavácie sídliskových objektov boli vzorky odoberaté aj vrtmi. Sídlisko je absolútne datované do obdobia 5250 – 5000 cal BC, čo odpovedá re-

latívnemu datovaniu sídliska do záveru LnK a do železovskej skupiny. Datované boli aj nálezy ľudských pozostatkov – kým „netypické“ hroby boli datované do prvej polovice 51. storočia BC, regulárne hroby boli datované do druhej polovice 51. storočia BC.

Sekcia 5 obsahuje rozbor nálezov. Kapitola 5.1. rozoberá keramický materiál. Autori nálezy opäť uvádzajú v poradí podľa exkavácie sond a objektov. Text je doplnený početnou obrazovou prílohou, obsahujúcou okrem plánov preskúmaných objektov aj ukážku keramických nálezov. Majorita nálezov je zaradená do LnK a ŽS, okrem nich však boli nájdené aj črepy z prelengyelského horizontu či importy keramiky bukovohorskej kultúry.

V kapitole 5.2. boli analyzované kamenné artefakty. Štiepaná industria je analyzovaná z pohľadu materiálneho a technologického. Z materiálov prevažoval miestny limnosilit, početný tiež bol obsidián, szentgálsky rádiolarit či pazúrik z krakovsko-čenstochovskej jury. Typologicky boli zastúpené všetky typy predmetov – čepele, úštep, odpad, nástroje, menej početné boli jadrá. V závere autori opisujú nálezy brúsenej industrie – väčšina nálezov bola opísaná ako súčasť trecích podložiek. Typické kopytovité klíny boli zastúpené zriedkavo.

Kapitola 5.3. podrobne opisuje kostené predmety. Tie sú rozdelené do dvoch skupín – predmety z rebier (lyžice, spatule) a predmety z dlhých kostí (hroty, šidlá a i.). Kapitola 5.4. na ňu nadväzuje analýzou zooarcheologických nálezov, medzi ktorými boli najčastejšie zastúpené domestikované druhy (hovädzí dobytok, ošípané, ovca/koza). Na rozdiel od väčšiny iných sídlisk LnK sú najviac zastúpené nálezy ošípaných, nie dobytku. Domestikované druhy boli doplnené malým počtom lovených divých druhov a mäkkýšmi.

Kapitola 5.5. je venovaná spracovaniu archeobotanických nálezov. Najviac zastúpené boli typické kultúrne plodiny neolitu – pšenica jedno- a dvojzrnná, menej početné boli strukoviny (hrach a šošovica), ľan a mak. Kapitola 5.6. analyzuje antrakologické nálezy. Z vyše 1100 nálezov uhlíkov bolo určených 9 druhov, z toho takmer všetky boli priradené druhom dub a jaseň, čo indikuje husté lesy v okolí sídliska. Kapitola 5.7. završuje časť knihy o ekofaktoch analýzou nálezov zvyškov mäkkýšov.

Sekciu 5 ukončuje kapitola 5.8. – analýza stabilných izotopov na vybraných skupinách ekofaktov (ľudské a zvieracie kosti a zrná obilnín). Z tohto hľadiska možno sídlisko vo Vrábľoch označiť ako jedno z najpozoruhodnejších sídlisk LnK. Medzi okrskami výrazné rozdiely zaznamenané neboli, celkové hodnoty pre ošípané a hovädzí dobytok, ako aj pre obilniny sú však najvyššie, aké sú z prostredia LnK doteraz známe. Príčinu vysokých hodnôt autori predpokladajú v pohybe a pasení zvierat priamo na poliach, čím zároveň prebiehalo ich intenzívne hnojenie.

V poslednej sekcii 6 hlavní autori výskumu načrtávajú podobu sídliska na základe syntézy predstavených výsledkov. V kapitole 6.1. rekonštruujú demografiu sídliska – počas najväčšieho rozmachu mohlo v 69 domoch žiť okolo 1700 ľudí. V kapitole 6.2. sú opísané subsistenčné stratégie – autori teoretizujú, že za prudkým populačným rastom mohla byť atraktivita miestnych stratégií obživy, spôsobená intenzívnym hnojením. Posledná kapitola 6.3. je venovaná politickej štruktúre a organizácii. Kým na základe spôsobu obživy a rozmiestnenia zásobných jám nemožno predpokladať hierarchické usporiadanie spoločnosti a zdá sa, že každá domácnosť bola sebestačná, veľkosť domov naznačuje vedúce postavenie severného okrsku – bolo na ňom najviac nadrozmerných domov, ktoré sa vyskytovali aj v juhozápadnej časti a v juhovýchodnej časti absentovali. Podľa autorov mohlo dôjsť počas rastu k súpereniu a vzniku napätia medzi S a JZ okrskom, čoho výsledkom bolo ohradenie JZ okrsku ako jeho symbolické oddelenie od zvyšku sídliska. Tieto napätia ultimátne viedli k opusteniu a zániku sídliska.

Publikácia je napísaná na vysokej úrovni a výrazne dopĺňa poznanie o starom neolite na Slovensku. Zároveň stavia Vrábľe medzi popredné sídliská LnK v Európe, vedľa lokalít ako Bylany (Pavlí 2000), Vaihingen an der Enz (Bogaard et al. 2016), Elsloo (Modderman 1970) či údolie Merzbachu (Lüning – Stebli eds. 1994). Jej hlavný prínos spočíva vo vynikajúcom a moderne poňatom spracovaní významného staroneolitického sídliska. Autori ukazujú, že na komplexné poznanie archeologickej lokality dnes už nie je nevyhnutný rozsiahly plošný odkryv – stačí aj dobre zvolená výskumná stratégia založená na rozsiahlej geofyzikálnej prospekcii, vhodne zvolenej sondáži a širokému spektru interdisciplinárnych analýz. Vďaka veľkému autorskému kolektívu mohla byť každá kapitola spracovaná ako samostatná štúdia s vlastným zoznamom literatúry na konci. Interdisciplinárny ráz celého projektu zároveň znamená, že viaceré kapitoly môžu slúžiť aj ako úvod do štúdia danej problematiky. Text je doplnený rozsiahlou obrazovou prílohou, ktorá zahŕňa geomagnetické plány, plány a fotky sond, objektov a nálezových situácií, fotky a tabule nálezov, grafy, ale aj pracovné zábery. Za drobný nedostatok možno považovať niekoľko chýbajúcich citácií v zoznamoch literatúry. Ostáva len dúfať, že podobným spôsobom raz spracuje niektorú slovenskú lokalitu aj prevažne slovenský autorský kolektív.

Táto práca vznikla v rámci projektu VEGA 1/0100/19.

Bibliografia

- Bátora, J. et al. 2009:* Fidvár bei Vráble (Kr. Nitra, Südwestslowakei). Untersuchungen auf einem äneolithisch-frühbronzezeitlichen Siedlungshügel. *Germania* 87, 1–39.
- Bogaard, A. et al. 2016:* The Bandkeramik Settlement of Vaihingen an der Enz, Kreis Ludwigsburg (Baden-Württemberg): An integrated perspective on land use, economy and diet. *Germania* 94, 1–60.
- Läning, J. – Stebli, P. (eds.) 1994:* Die Bandkeramik im Merzbachtal auf der Aldenhovener Platte. Köln.
- Modderman, P. J. R. 1970:* Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein. Leiden.
- Pavlí, I. 2000:* Life on a Neolithic Site. Praha.
- Točík, A. 1986:* Opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. *Slovenská archeológia* 34, 463–476.

Tomáš Pišút

<https://doi.org/10.46283/musarch.2021.1.2.10>